

Munich Personal RePEc Archive

PENSION SYSTEMS IN EUROPE – ITALY

Poteraj, Jarosław

Uniwersytet Zielonogórski

2008

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/34645/>
MPRA Paper No. 34645, posted 11 Nov 2011 18:37 UTC

Jarosław POTERAJ

SYSTEMY EMERYTALNE W EUROPIE – WŁOCHY

Streszczenie: Artykuł o systemie emerytalnym Włoch, poza wprowadzeniem, zawiera cztery części: 1. Ogólna informacja o kraju, 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego, 3. Stan obecny systemu emerytalnego oraz 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym. Celem badawczym autora jest prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w systemie emerytalnym Włoch w celu odnalezienia w tym systemie pomysłów, które w międzynarodowych porównaniach warto wykorzystywać. W podsumowaniu autor wskazuje, jako element wyróżniający włoski system emerytalny na tle innych państw pionierskie w skali świata wprowadzenie we Włoszech systemu typu NDC w I filarze.

Słowa kluczowe: system emerytalny, Włochy, emerytura, reformy emerytalne

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł stanowi część zamierzonej przez autora serii publikacji o systemach emerytalnych, funkcjonujących w wybranych państwach europejskich¹. Globalizacja, rozwój komunikacji oraz telekomunikacji, rozwiązania informatyczne i swoboda terytorialnego przemieszczania się w europejskiej przestrzeni powodują coraz większe zainteresowanie możliwościami zarabiania pieniędzy w innych krajach niż kraj urodzenia. To z kolei może być związane z uczestnictwem w systemach emerytalnych obcych państw. Systemy te podlegają ciągłym zmianom, wynikającym przede wszystkim z przyczyn demograficznych, ale także ekonomicznych. Dominująca współcześnie na mapie Europy Unia Europejska przewiduje funkcjonowanie w zakresie emerytur metody otwartej koordynacji, a zatem nie narzuca w tym obszarze jedynie słusznego rozwiązania. W państwach, które nie przystąpiły do tejże unii, rozwiązania emerytalne jeszcze bardziej nacechowane są indywidualizacją. Stąd duża różnorodność tych systemów i niewielka o nich wiedza, nawet w kręgach specjalistów. Zamierzone przez autora publikacje powinny tę wiedzę wzbogacić i być przyczynkiem do dyskusji, prowadzącej do wyboru najlepszych rozwiązań systemowych. Celem badawczym autora jest zatem prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w celu odnalezienia w tak różnorodnych systemach pomysłów, stanowiących swoiste perełki, które w benchmarking'owych porównaniach warto wykorzystywać. Każdy z artykułów prezentowany będzie w układzie: 1. Ogólna informacja o kraju, 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego, 3. Stan obecny systemu emerytalnego oraz 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym.

1. Ogólna informacja o kraju

Republika Włoska (wł. *Repubblica Italiana*) jest państwem (*Wielka Encyklopedia PWN*, 2005, t. 29, s. 412 i dalsze) położonym w południowej Europie, na Półwyspie Apenińskim oraz na wyspach Sycylia i Sardynia, nad Morzem Śródziemnym, w tym nad morzami: Liguryjskim, Tyrreńskim,

Jońskim i Adriatyckim, składającym się z 20 regionów (wł. *regioni*). Jednostką monetarną jest euro. Językiem urzędowym jest włoski. W lipcu 2007 roku Włochy zamieszkiwało 58.147.733 osoby² z następującą strukturą wiekową populacji: 0-14 lat – 13,8%, 15-64 lat – 66,4%, 65 lat i więcej – 19,9%. Przeciętna długość życia wynosiła ogółem 79,94 lat, w tym mężczyzn – 77,01 lat, a kobiet – 83,07 lat. Największą grupą etniczną byli Włosi, stanowiący 96% populacji. Największą mniejszością narodową byli Sardyńcy, których było około 2,2%. Największą grupę wyznaniową stanowili katolicy, których było 90%. Spośród pozostałych 10% populacji najliczniejsi byli protestanci, judaishi i muzułmanie. Zgodnie z konstytucją głową państwa jest prezydent (od 15 maja 2006 – Giorgio NAPOLITANO), a rządem kieruje premier (od 17 maja 2006 - Romano PRODI). Największe partie polityczne to: *L'Ulivo*, *Forza Italia*, *Alleanza Nazionale*, *Partito della Rifondazione Comunista (PRC)* - *Sinistra Europea* i *L'Unione dei Democratici Cristiani e di Centro (UDC)*. Produkt krajowy brutto (PKB) na jednego mieszkańca w roku 2007 szacowany był na 31.000 USD, a stopa wzrostu PKB na 1,9%. Stopa bezrobocia wyniosła 6,7%. Dług publiczny stanowił 105,6% PKB. Saldo obrotów bieżących bilansu płatniczego zamknęło się w roku 2007 deficytem o wielkości 57,94 mld USD.

Tereny współczesnych Włoch³ zamieszkałe były już w epoce paleolitu. W Starożytności na ziemiach tych mieszkali początkowo Ligurowie, a następnie Italikowie i Etruskowie. W VIII wieku przed Chrystusem Sardynia i Sycylia zostały opanowane przez Fenicjan, których w VII i VI wieku przed Chrystusem z Sycylii wyparli Grecy, którzy opanowali wtedy także południową część Półwyspu Apenińskiego. Między VI a III wiekiem przed Chrystusem ziemie włoskie zostały opanowane przez Rzymian, którzy swoją północną granicę oparli na Alpach. W IV wieku po Chrystusie chrześcijaństwo stało się równouprawnione z innymi kultami. W roku 395 nastąpił rozpad imperium rzymskiego na część wschodnią, przekształconą niebawem w Bizancjum, i część zachodnią, która nękana najazdami Wizygotów, Wandalów i Hunów chyliła się ku upadkowi. Cesarstwo zachodnie ostatecznie upadło w roku 476, kiedy osłabione królestwo Italii uznało zwierzchnictwo Bizancjum. W VI wieku Kościół powszechny uznał prymat biskupa Rzymu, nazywanego papieżem. W roku 568 najazd germańskich Longobardów zapoczątkował ponowny podział Półwyspu Apenińskiego. W części północnej i środkowej powstało królestwo Longobardów, Bizancjum zachowało władzę nad terytoriami południowymi, z których w roku 661 powstało zależne od Bizancjum księstwo Neapolu, i okolicami Rawenny, gdzie w roku 584 powstał tzw. Egzarchat Rawenny, a w Rzymie umocniła się władza papieska, która stworzyła na terenie Lacjum i w okolicach Perugia Państwo Kościelne (*Patrimonium Sancti Petri*). W roku 697 powstała Republika Wenecka. W roku 751 Longobardowie zajęli Rawennę, którą odbili sprzymierzeni z papieżem Frankowie i przekazali ją we władanie w roku 756 Państwu Kościelnemu, powierzając świecką władzę papieżowi. W roku 774 Frankowie zwyciężyli ostatecznie Longobardów, wcielając zdobyte

tereny do swego imperium. W następnych latach w środkowej i południowej części Półwyspu Apenińskiego funkcjonował podległy Bizancjum Katapanat Italii. W roku 800 władca Franków Karol Wielki został koronowany na cesarza rzymskiego. W roku 827 arabscy Saraceni opanowali Sycylię i Sycylię. Po traktacie w Verdun z roku 843 tytuł cesarza rzymskiego przypadł Lotarowi I. W roku 1071 upadł Katapanat Italii, a Normanowie wyparli Arabów z Sycylii. W roku 1077 Korsyka przeszła w ręce arcybiskupa Pizy. W roku 1096 powstała samodzielna Republika Genui. W roku 1130 na terenie Sycylii oraz na terenie południowej części Półwyspu Apenińskiego (wraz z Neapolem) Normanowie utworzyli Królestwo Sycylii. W roku 1164, po zjednoczeniu lokalnych państweczek, na wyspie Sardynii powstało Królestwo Sardynii, nad którym już w roku 1165 przejął zwierzchność arcybiskup Pizy. W roku 1167 koalicja miast północnowłoskich, nazwana Ligą Lombardzką, popierana przez Państwo Kościelne i Wenecję, zwyciężyła wojska cesarskie, uzyskując prawa do szerokiej autonomii w ramach cesarstwa rzymskiego. W roku 1194 panowanie nad królestwem Sycylii przejął niemiecki ród Hohenstaufów. W roku 1204 nad Adriatykiem powstała Republika Dubrownicka, a Republika Wenecka opanowała Kretę. W roku 1240 powstało księstwo Ferrary. W roku 1266 władzę nad Królestwem Sycylii przejęła dynastia andegaweńska. W roku 1282 dynastia andegaweńska została wyparta z Sycylii przez dynastię aragońską, pozostając jednak w samodzielnym Królestwie Neapolu⁴. W roku 1284 Genua opanowała Korsykę. W roku 1297 papież Bonifacy VIII ustanowił Królestwo Sardynii i Korsyki (*Regnum Sardiniae et Corsicae*), przekazując je w lenno władcy Aragonii Jakubowi II. W tym samym roku Monako usamodzielniało się od Genui. W roku 1309 Francja narzuciła swój protektorat Państwu Kościelnemu. W roku 1348 powstała Republika Sieny. W roku 1358 Republika Dubrownicka została uzależniona od Wenecji. W roku 1377 Państwo Kościelne wyzwoliło się z protektoratu francuskiego. W roku 1381 Republika Genui, pozostając samoistnym bytem politycznym, została uzależniona od Wenecji. W roku 1395 powstało księstwo Mediolanu pod panowaniem dynastii Viscontich. W roku 1409 Sardynia przeszła, razem ze wszystkimi posiadłościami Aragończyków, do kastylijskiej dynastii Trastámara pochodzącej z terenu współczesnej Hiszpanii. W roku 1440 niedaleko Florencji powstała Republika Cospaia. W roku 1442 Królestwo Neapolu przeszło we władanie dynastii aragońskiej. W roku 1447 w Mediolanie została proklamowana Republika Ambroziańska. W roku 1450 w miejsce Republiki Ambroziańskiej powstało odrodzone księstwo Mediolanu pod władaniem rodu Sforzów. W roku 1489 Republika Wenecka opanowała Królestwo Cypru. W roku 1498 powstała Republika Florencji. W roku 1499 księstwo Mediolanu zostało opanowane przez Francuzów. W roku 1503 Królestwo Neapolu przeszło w ręce hiszpańskie. W roku 1521 księstwo Mediolanu powróciło we władanie rodu Sforza. W roku 1530 powstało księstwo Mantui. W roku 1531 ród Medyceusz objął panowanie w Republice Florencji i ogłosił ją Księstwem Florencji. W

roku 1545 powstało Księstwo Parmy i Piacenzy. W roku 1553 Korsyka została włączona do Francji. W roku 1557 księstwo Florencji zajęło Republikę Sieny. W roku 1559 księstwo Mediolanu przeszło we władanie hiszpańskich Habsburgów, a Korsyka powróciła we władanie Genui. W roku 1569 nazwę księstwa Florencji zmieniono na Wielkie Księstwo Toskanii. W roku 1571 Republika Wenecka utraciła Cypr na rzecz Turków. W roku 1598 powstało księstwo Modeny. W roku 1669 Republika Wenecka utraciła na rzecz Turków Kretę. W roku 1706 Austriacy opanowali księstwo Mediolanu, a w roku 1707 Królestwo Neapolu. W roku 1708 księstwo Mantui zostało włączone do księstwa Mediolanu, a Sardynia dostała się pod panowanie austriackie, by w roku 1717 powrócić pod panowanie Hiszpanów. Rok później w roku 1718 Hiszpanie opanowali także, należącą do Sabaudii, Sycylię. Po traktacie w Hadze w roku 1720 Sycylia trafiła pod panowanie austriackie, a Sardynia pod panowanie Sabaudczyków, którzy nazwali się wówczas królami Sardynii. W roku 1731 władze w Księstwie Parmy i Piacenzy przejęli Burbonowie, wyparci stamtąd następnie w roku 1735 przez Habsburgów. W tym samym roku Królestwo Neapolu i Sycylii znalazły się pod panowaniem młodszej linii Burbonów hiszpańskich. W 1737 władza w Wielkim Księstwie Toskanii przeszła w ręce dynastii habsbursko-lotaryńskiej. W roku 1743 królestwo Sardynii rozszerzyło się o ziemie Piemontu, ustanawiając swoją stolicę w Turynie. W roku 1748 władza w Księstwie Parmy i Piacenzy powróciła w ręce Burbonów. W roku 1768 Genua oddała za długi Korsykę Francuzom⁵. W roku 1796 Napoleon Bonaparte opanował księstwo mediolańskie oraz Sabaudię i Piemont, ograniczając terytorium Królestwa Sardynii do samej wyspy. W tym samym roku powstały samodzielna Republika Alby, Republika Transpadańska, Republika Liguryjska (powstała w miejsce Republiki Genueskiej) oraz Republika Cispadańska (powstała z księstw Modeny, Bolonii i Ferrary). W roku 1797 Republika Transpadańska, po połączeniu z powiększoną o Romanię Republiką Cispadańską, została przemianowana na Republikę Cisalpińską⁶ oraz powstały Republika Ankony i Republika Bergamo. Ta ostatnia oraz księstwo Mediolanu już w roku 1797 zostały włączone do Republiki Cisalpińskiej. W tym samym roku zlikwidowano Republikę Wenecką, która trafiła pod panowanie austriackie. W roku 1798 do Republiki Cisalpińskiej została włączona także Republika Ankony. W tym samym roku w okolicach Perugii powstała Republika Tyberyńska, a po opanowaniu Państwa Papieskiego przez Napoleona powołano w nim do życia Republikę Rzymską. Na początku roku 1799 Królestwo Neapolu zostało opanowane przez wojska rewolucyjnej Francji, gdzie powołano do życia Republikę Partenopejską, a Republika Tyberyńska została włączona do Republiki Rzymskiej. W roku 1800, likwidując Republikę Rzymską, Napoleon przywrócił władzę papieża w Państwie Kościelnym. W roku 1801 Republika Alby została włączona do Francji, a Wielkie Księstwo Toskanii zamienione w Królestwo Etrurii pod władaniem dynastii Burbonów. W roku 1802 z części Piemontu powstała

Republika Subalpejska, włączona w tym samym roku w skład Francji, a Republika Cisalpińska została przekształcona w Republikę Włoską. W roku 1805 Republika Liguryjska została włączona do Francji. W tym samym roku z przekształcenia Republiki Włoskiej powołano do życia Królestwo Włoch, które obejmowało: Lombardię, Modenę, Romanię i od roku 1806 także obwód Wenecji. W roku 1806 Napoleon opanował Republikę Dubrownicką oraz Królestwo Neapolu. W roku 1807 Królestwo Etrurii zostało włączone do Francji. W roku 1809 z połączenia zdobytych od Austrii przez Francuzów Karyntii, Krainy i Chorwacji z Republiką Dubrownicką powstały tzw. Prowincje Iliryskie. W tym samym roku Napoleon ponownie opanował i anektował Państwo Kościelne. Po klęsce Napoleona, w roku 1814, Królestwo Sardynii odzyskało Sabaudię i Piemont, rozszerzając swoje włości o tereny odrodzonej Republiki Genueskiej, przemianowanej wówczas na księstwo. W tym samym roku przywrócono Wielkie Księstwo Toskanii. W roku 1815 zlikwidowano Królestwo Włoch, a na terenach włoskich, przyłączonych do cesarstwa austriackiego, powstało Królestwo Lombardzko-Weneckie. Przywrócono także do życia Państwo Kościelne. W tym samym roku powstało także Księstwo Lukki, a Królestwo Neapolu zostało odzyskane przez Burbonów z Sycylii, by w roku 1816 być formalnie połączonym z Królestwem Sycylii w jedno Królestwo Obojga Sycylii. W roku 1816 Prowincje Iliryskie zostały włączone do Austrii. W roku 1826 Republika Cospaia została zlikwidowana i podzielona pomiędzy Państwo Kościelne a Wielkie Księstwo Toskanii. W roku 1847 Księstwo Lukki włączono w skład Wielkiego Księstwa Toskanii. W roku 1848 na terenie Królestwa Lombardzko-Weneckiego wybuchło powstanie, które doprowadziło do odrodzenia Republiki Weneckiej. W roku 1849 Republika Wenecka została rozbita po wspólnej interwencji Państwa Kościelnego i Królestwa Obojga Sycylii, przywracającej panowanie austriackie. W roku 1849 królem Sardynii został Wiktor Emanuel II, który rozpoczął działania integrujące państwa włoskie. Już w roku 1849 na terenie Państwa Kościelnego powstała Republika Rzymska, która mimo poparcia udzielonego przez Królestwo Sardynii, uległa wojskom francuskim, które przywróciły w roku 1850 władzę papieża. W roku 1859 do Królestwa Sardynii została przyłączona Lombardia, którą Francuzi odebrali wcześniej Austriakom, a w zamian za to Królestwo Sardynii przekazało Francji Niceę i Sabaudię. 5 marca 1860 roku Księstwo Parmy i Piacenzy, Wielkie Księstwo Toskanii, księstwo Modeny i Romanii, na drodze referendum, przyłączyły się do Królestwa Sardynii. W roku 1860 Państwo Kościelne utraciło na rzecz Królestwa Sardynii terytoria wokół Bolonii, Rawenny, Ankony i Ferrary. W kolejnych miesiącach roku 1860 Giuseppe Garibaldi rozpoczął kampanię, w której w imię Królestwa Sardynii zajął południowe Włochy, pokonując Królestwo Obojga Sycylii. 17 marca 1861 roku proklamowano Królestwo Włoch, jako następcy Królestwa Sardynii, a królem Włoch został Wiktor Emanuel II. Stolicą nowo utworzonego królestwa został początkowo Turyn, a w roku 1865 przeniesiono ją do Florencji.

W roku 1866 Włochy anektowały Wenecję. W roku 1870 wojska włoskie opanowały Państwo Kościelne, a po ewakuacji oddziałów francuskich 20 września 1870 roku zdobyły Rzym - stolicę Państwa Kościelnego. Wtedy też papież, zamykając się w murach Watykanu, ogłosił się „więźniem Watykanu”, obłożył ekskomuniką dynastię sabaudzką i państwo włoskie, zabraniając katolikom uczestniczenia w życiu politycznym. W roku 1871 Rzym stał się stolicą Włoch. W roku 1882 Włochy zawarły trójprzymierze z Niemcami i Austrią, co umożliwiło im ekspansję kolonialną w Afryce⁷. W roku 1905 papież wyraził zgodę na zasiadanie katolików w parlamencie. W roku 1911 Włochy wypowiedziały wojnę Turcji i proklamowały zwierzchność nad Libią, którą w roku 1912 opanowały wraz z wyspami Dodekanezu. W I wojnie światowej Włochy zachowały początkowo neutralność. Po zawarciu w roku 1915 tajnego układu z Francją, Wielką Brytanią i Rosją, ustalającego włoskie korzyści terytorialne w zamian za przystąpienie do wojny, zerwały trójprzymierze i walczyły po stronie ententy. W wyniku ustaleń paryskiej konferencji pokojowej po I wojnie światowej Włochy otrzymały jedynie Trydent, Górną Adygę, Wenecję Julijską, Triest i Istrię. We wrześniu 1919 roku Włosi zajęli port Fiume (obecnie Rijeka) i proklamowali przyłączenie go do Włoch. W tym samym roku socjalista Benito Mussolini utworzył organizację kombatanatów *Fasci di combattimento*. W roku 1920 Włochy stały się członkiem Ligi Narodów. W roku 1921 Mussolini przekształcił *Fasci di combattimento* w Narodową Partię Faszystowską (*Partito Nazionale Fascista* PNF). Po zamachu stanu dokonanym przez faszystów w październiku 1922 roku (tzw. marsz na Rzym) król Wiktor Emanuel III powierzył stanowisko premiera Mussoliniemu, który utworzył najpierw rząd koalicyjny, a w roku 1924 zdobył większość parlamentarną i pełnił faktycznej władzy. W roku 1929, na mocy traktatów laterańskich, Królestwo Włoskie uznało suwerenną władzę papieża w Watykanie. Po wojnie włosko-abisyńskiej z lat 1935–1936 Liga Narodów nałożyła na Włochy sankcje gospodarcze, co spowodowało zbliżenie z Niemcami, z którymi Włochy zawarły w roku 1936 porozumienie (tzw. oś Berlin–Rzym) i wspólnie udzieliły poparcia generałowi Franco w hiszpańskiej wojnie domowej. W 1937 Włochy przystąpiły do paktu antykominternowskiego i wystąpiły z Ligi Narodów, a w kwietniu 1939 roku dokonały aneksji Albanii. 10 maja 1939 roku zawarły sojusz wojskowy z Niemcami (tzw. pakt stalowy). W II wojnie światowej Włochy, początkowo neutralne, 10 czerwca 1940 roku wypowiedziały wojnę Francji. 27 września 1940 roku zawarły z Niemcami i Japonią pakt trzech (tzw. pakt berliński), a 28 października 1940 roku zaatakowały Grecję. Po początkowych sukcesach w roku 1940 w Afryce w roku 1941 Włochy utraciły Erytreę, Somali i Etiopię. W latach 1941–1943 Włochy uczestniczyły w okupacji Jugosławii i w wojnie ze Związkiem Sowieckim. Po lądowaniu wojsk alianckich na Sycylii w roku 1943 obalono rząd i aresztowano Mussoliniego. 3 września 1943 roku rząd włoski podpisał rozejm z aliantami, a 13 października 1943 roku wypowiedział Niemcom wojnę. Spowodowało to

niemiecką okupację północnych i środkowych Włoch, gdzie uwolniony przez komandosów niemieckich Mussolini stanął na czele Włoskiej Republiki Socjalnej (*Repubblica Sociale Italiana* lub tzw. *Republika Salò*), całkowicie uzależnionej od Niemców. Wojska niemieckie we Włoszech skapitulowały 2 maja 1945 roku. W wyniku plebiscytu 2 czerwca 1946 roku zniesiono we Włoszech monarchię i ustanowiono republikę. Paryski traktat pokojowy z roku 1947 uregulował zmiany granic: Francji przekazano Tende i La Brigue, Grecji — Dodekanez, Jugosławii — Istrię, część Krainy i Fiume (Rijeka), a Triest z niewielkim okręgiem wydzielono jako wolne terytorium. Włochy uznały niepodległość Albanii i utraciły kolonie w Afryce⁸. 27 grudnia 1947 roku uchwalono konstytucję. W roku 1948 Włochy przystąpiły do Planu Marshalla, a w roku 1949 do NATO. W roku 1950 uzgodniono z Austrią zasady rozwiązania istniejącego dotąd sporu o Górną Adygę. W roku 1951 Włochy były współzałożycielem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. W roku 1954 podpisano porozumienie z Jugosławią o podziale terytorium Triestu, a w roku 1955 Włochy przyjęto do ONZ. W roku 1957 Włochy wstąpiły do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a w roku 1999 przystąpiły do Unii Gospodarczej i Walutowej, zamieniając włoskie liry na euro⁹.

2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego we Włoszech

Początki włoskiego systemu emerytalnego sięgają roku 1898, kiedy to powstał pierwszy dobrowolny schemat emerytalny dla osób zatrudnionych w sektorze prywatnym (Franco, 2002, s. 213), prowadzący Fundusz Emerytalny Pracowników Najemnych (*Fondo Pensioni Lavoratori Dipendenti* FPLD), zarządzany przez powstałą wówczas Narodową Kasę Ubezpieczenia od Inwalidztwa i Starości (*Cassa nazionale di previdenza per l'invalidità e la vecchiaia*)¹⁰. W tym samym roku powstała pierwsza regulacja prawna w zakresie ubezpieczenia wypadkowego (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 177*). W roku 1919, kiedy liczba emerytów wynosiła około 20.000, schemat emerytalny stał się obowiązkowy¹¹. Schemat ten, inwestujący swoje zasoby na rynkach finansowych i w nieruchomościach, finansowany był ze składek, wzbogacanych dotacją budżetową. W tym samym roku powstała pierwsza regulacja prawna w zakresie bezrobocia (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 178*). W roku 1933 Narodową Kasę Ubezpieczenia od Inwalidztwa i Starości przekształcono w Narodowy Instytut Ubezpieczenia Społecznego (*Istituto Nazionale della Previdenza Sociale* INPS)¹². W roku 1937 powstała pierwsza regulacja prawna w zakresie zasiłków rodzinnych (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 179*). W roku 1939 wiek emerytalny mężczyzn określony był na 60 lat, a kobiet na 55 lat. W roku 1942 wprowadzono renty rodzinne dla rodzin zmarłych emerytów, a w roku 1943 ubezpieczenia zdrowotne (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 175*). W okresie II wojny światowej zasoby funduszu emerytalnego

były wykorzystywane do finansowania wydatków budżetowych, w związku z czym od roku 1947 system działał w formule mieszanej – częściowo jako system kapitałowy, a częściowo jako system typu *pay-as-you-go* (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 415), a w roku 1952 formalnie zaczął działać na zasadach *pay-as-you-go* (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 172). Wtedy także wprowadzono gwarantowaną emeryturę minimalną (Kołodziejczyk, 2004, s. 326). W roku 1955 znowelizowano prawo w zakresie zasiłków rodzinnych (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 179). W roku 1956 wprowadzono emerytury za długi staż dla pracowników sektora publicznego, którzy mogli przechodzić na emeryturę po przepracowaniu 25 lat w przypadku mężczyzn i 20 lat w przypadku kobiet (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 416). W roku 1957 wprowadzono osobny schemat emerytalny dla rolników, a w 1959 dla rzemieślników (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 416), zarządzane przez INPS (Franco, 2002, s. 213). W roku 1960 wydatki na emerytury wynosiły 5% PKB (Franco, Sartor, 2006, s. 468). W roku 1965 wprowadzono emerytury za długi staż dla osób samozatrudniających się i pracowników sektora prywatnego, którzy mogli przechodzić na emeryturę po przepracowaniu 35 lat (Kołodziejczyk, 2004, s. 327), przy czym wiek emerytalny osób samozatrudniających się wynosił 65 lat (Belloni, Borella, Fornero, 2005, s. 189). W tym samym roku znowelizowano prawo w zakresie ubezpieczenia wypadkowego (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 177). W roku 1966 powstał osobny schemat emerytalny dla sklepikarzy, zarządzany przez INPS. W roku 1968 wprowadzono górny pułap dochodów, podlegających opłaceniu składek emerytalnych. W roku 1969 zmieniono formułę naliczania emerytur dla osób samozatrudniających się, z dotychczasowej, bazującej na składkach, na nową, opierającą się na dochodach. Od roku 1971 rozpoczęto waloryzowanie przyznanych emerytur, przy czym indeksacja odbywała się poprzez dodawanie do wszystkich emerytur takiej samej kwoty. W roku 1973 skrócono okres zatrudnienia wymagany do otrzymania emerytury dla pracowników sektora publicznego do 20 lat w przypadku mężczyzn i 15 lat w przypadku kobiet, a także powstała możliwość funkcjonowania funduszy zakładowych dla urzędników publicznych (*Indennità di buonuscita*)¹³, działających na takich samych zasadach jak TFR w sektorze prywatnym. W roku 1975 emerytury otrzymywało 12,4 mln osób (Brugiavini, Peracchi, 2004, s. 347). W tym samym roku znowelizowano prawo w zakresie bezrobocia (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 178). W roku 1976 wprowadzono waloryzowanie emerytur indeksem wzrostu wynagrodzeń brutto. W 1979 powstały pierwsze dobrowolne zakładowe plany emerytalne. W roku 1984 zmieniono mechanizm waloryzowania emerytur na indeksowanie procentowe do wskaźnika wzrostu wynagrodzeń. W roku 1988 zniesiono górny pułap dochodów podlegających opłaceniu składek emerytalnych. W roku 1991 składka emerytalna do FPLD wynosiła 24,51% wynagrodzenia, z czego 17,36% wynagrodzenia opłacał

pracodawca, a 7,15% wynagrodzenia pracownik (Brugiavini, Peracchi, 2004, s. 348). Emerytury publiczne dawały wówczas stopę zastąpienia na poziomie około 80% (Kołodziejczyk, 2004, s. 327). Proces reformowania włoskiego systemu emerytalnego rozpoczął się w roku 1992¹⁴ (tzw. reforma Amato), w którym wydatki na emerytury stanowiły 14,9% PKB (Franco, 2002, s. 216). Zasadnicze elementy reformy, którą należy uznać za reformę jedynie parametryczną, przedstawiały się następująco (Schludi, 2005, s. 112): 1) stopniowe podwyższenie wieku emerytalnego w sektorze prywatnym z 60 do 65 lat dla mężczyzn i z 55 do 60 lat dla kobiet, 2) wydłużenie okresu branego pod uwagę przy naliczaniu emerytury z 5 do 10 lat¹⁵, a w przypadku osób, które w roku 1992 miały mniej niż 15 lat stażu pracy – nawet do całego okresu kariery zawodowej, przy czym zarobki z lat poprzednich były waloryzowane indeksem wzrostu kosztów utrzymania, 3) stopniowe wydłużenie okresu wymaganego do otrzymania emerytury za długi staż w sektorze prywatnym z 15 do 20 lat zatrudnienia, 4) zmiana zasady waloryzowania emerytur z indeksu wzrostu wynagrodzeń na indeks wzrostu cen i 5) wydłużenie okresu wymaganego do otrzymania emerytury za długi staż w sektorze publicznym z 25 lat w przypadku mężczyzn i 20 lat w przypadku kobiet stopniowo do 35 lat zatrudnienia dla obydwu płci. W roku 1992 składka emerytalna do FPLD wynosiła 27,17% wynagrodzenia, z czego 18,83% wynagrodzenia opłacał pracodawca, a 8,34% wynagrodzenia pracownik (Brugiavini, Peracchi, 2004, s. 348). W roku 1993 powstała regulacja prawna¹⁶, umożliwiająca gromadzenie w formule tzw. *Trattamento di fine rapporto* (TFR) na cele quasi-emerytalne środków, wypłacanych jako odprawy przy zwalnianiu pracowników (Marano, Sestito, 2005, s. 145). Roczna składka na ten schemat, która wynosiła 7,41% wynagrodzenia, wchodziła w koszty uzyskania przychodów przez pracodawcę i pozostawała w dyspozycji pracodawcy, a przy zwolnieniu z pracy powinna być wypłacona jednorazowo pracownikowi, ale bez ulg podatkowych. Jednakże na podstawie tej regulacji prawnej nie powstał żaden system zakładowy (Kołodziejczyk, 2004, s. 330). W roku 1994 z przekształcenia Instytucji Narodowego Ubezpieczenia Społecznego i Zabezpieczenia Pracowników Państwowych (*Ente Nazionale Previdenza e Assistenza dipendenti Statali* ENPAS) powstał Narodowy Instytut Ubezpieczeń Społecznych dla Urzędników Publicznych (*Istituto Nazionale di Previdenza per i Dipendenti dell'Amministrazione Pubblica* INPDAP) (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 418), który zaczął zarządzać dwoma funduszami emerytalnymi – dla urzędników państwowych i dla urzędników samorządowych. W roku 1995 przeciętna składka na ubezpieczenia społeczne w sektorze prywatnym wynosiła 44% wynagrodzenia (Franco, 2002, s. 216). Kolejna reforma z roku 1995 (tzw. reforma Dini)¹⁷ miała już cechy reformy systemowej. Jej najważniejsze elementy to (Schludi, 2005, s. 116): 1) wydzielenie składek emerytalnych ze składek na ubezpieczenia społeczne, 2) wprowadzenie indywidualnej ewidencji składek emerytalnych - rozwiązanie typu *notionally defined contribution* –

NDC, 3) uzależnienie wysokości emerytury od wartości wpłaconych składek, które waloryzowane miały być kroczącym indeksem średniego poziomu wzrostu PKB z ostatnich 5 lat, 4) stopniowe podnoszenie okresu wymaganego do otrzymania emerytury za długi staż w systemie z 35 do 40 lat, 5) wprowadzenie dowolności wieku przejścia na emeryturę w przedziale od 57 do 65 lat (Gronchi, Nisticò, 2006, s. 498), przy czym dla wyliczenia wysokości emerytury wartość zgromadzonych na emeryturę składek dzielona jest na aktuarialnie wyliczoną przewidywaną długość życia na emeryturze, 6) zmniejszenie minimalnej wymaganej dla uzyskania emerytury liczby lat stażu w systemie do pięciu przy jednoczesnym zniesieniu poziomu minimalnej emerytury i 7) zastąpienie emerytury socjalnej (*pensione sociale*) przez czek socjalny (*assegno sociale*) (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 428). Rozszerzono także ulgi podatkowe w II filarze emerytalnym – składka w wysokości 2% rocznego dochodu do poziomu 1.291 € pomniejszała podstawę opodatkowania. Nowe zasady nie obowiązywały osób, które miały w roku 1995 co najmniej 18 lat stażu w systemie emerytalnym, wobec których obowiązywały zasady przyznawania emerytur sprzed reformy roku 1992. W stosunku do osób, które miały krótszy staż obowiązywały zasady reformy z roku 1992. Ponadto nowe zasady dotyczyły jedynie składek opłacanych po roku 1995. W roku 1996 weszła w życie nowelizacja prawa o emeryturach zakładowych, która pozwoliła na tworzenie zakładowych i branżowych funduszy emerytalnych, a także powstała¹⁸ Komisja Nadzoru nad Funduszami Emerytalnymi (*Commissione di Vigilanza sui Fondi Pensione COVIP*)¹⁹, która objęła nadzorem powstające schematy emerytalne. Pierwszy fundusz emerytalny z tego schematu rozpoczął działalność w roku 1997 (Marano, Sestito, 2005, s. 152). Kolejna reforma z roku 1997 (tzw. reforma Prodi)²⁰ przyniosła następujące znaczące zmiany w systemie (Schludi, 2005, s. 120): 1) stopniowe podnoszenie składki osób samozatrudniających się do poziomu 19% dochodów i 2) zawieszenie w roku 1998 automatycznej indeksacji emerytur przekraczających poziom 3,5 mln ITL. W roku 1998 COVIP zarejestrowała pierwszy fundusz II filara²¹. Składka emerytalna do FPLD wynosiła 33,00% wynagrodzenia, z czego 24,11% wynagrodzenia opłacał pracodawca, a 8,89% wynagrodzenia pracownik (Brugiavini, Peracchi, 2004, s. 349). 8 czerwca 1999 roku zaczęło funkcjonować Towarzystwo dla Rozwoju Rynku Funduszy Emerytalnych (*società per lo sviluppo del mercato dei fondi pensione MEFOP S.p.A.*)²². W roku 1999 emerytury otrzymywało 17,8 mln osób (Brugiavini, Peracchi, 2004, s. 347). Od 1 stycznia 2000 roku wiek emerytalny mężczyzn wyniósł 65 lat, a kobiet 60 lat. W roku 2000 składki na ubezpieczenie społeczne w systemie powszechnym wynosiły 45% wynagrodzenia, zaś sama składka emerytalna w schemacie dla rzemieślników 21,3%, a w schemacie dla sklepikarzy 18,5% dochodów (Franco, 2002, s. 226). Od 1 stycznia 2001 roku w starym systemie minimalny okres ubezpieczenia wymagany do otrzymania emerytury wynosił 20 lat. W roku 2001 wprowadzono możliwość gromadzenia oszczędności

emerytalnych w zakładach ubezpieczeń (*Piani Individuali Pensionistici* PIP). W roku 2002 składka emerytalna w systemie powszechnym wynosiła 32,7% wynagrodzenia, z czego 23,8% płacił pracodawca (Holzmann, MacKellar, Rutkowski, 2003, s. 33), a 8,9% pracownik. W roku 2004 miała miejsce kolejna reforma systemu emerytalnego (tzw. reforma Berlusconi)²³, której zasady wdrożono z początkiem roku 2008²⁴. Dotyczyła ona (Marano, Sestito, 2005, s. 161): 1) wprowadzenia zachęt dla późniejszego przechodzenia na emeryturę uczestników starych systemów emerytalnych, 2) wprowadzenia wymaganego okresu 35 lat zatrudnienia dla otrzymania emerytury w nowym schemacie dla osób, które chciały przejść na emeryturę wcześniej niż w wieku 65 lat w przypadku mężczyzn i 60 lat w przypadku kobiet, 3) podwyższenia minimalnego wieku przejścia na wcześniejszą emeryturę w nowym schemacie do poziomu 60 lat w roku 2008 i 62 lat w kolejnych latach. W roku 2005 na rynku były obecne 43 fundusze emerytalne zamknięte, czyli zarządzane przez partnerów społecznych, i 89 funduszy emerytalnych otwartych, czyli zarządzanych przez zewnętrzne instytucje finansowe (*The Handbook of Western European Pension Politics*, 2007, s. 880). Na koniec roku 2006 w branżowych i zakładowych schematach emerytalnych uczestniczyło około 2,0 mln osób (Ottawa, 2007). W lipcu 2007 wprowadzono zasadę automatycznego przekazywania środków zgromadzonych w TFR do prywatnych schematów emerytalnych w sytuacji opuszczenia pracy (*Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2007. Social Inclusion, Pensions, Healthcare and Long Term Care*, 2007, s. 260). W zakresie tym obowiązywała tzw. formuła cichej nieobecności (*silent assent*), oznaczająca, że, przy braku sprzeciwu ze strony pracownika, środki domyślnie przekazywane są do zewnętrznego funduszu emerytalnego (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 429). Ponadto od 1 lipca 2007 roku weszło w życie prawo umożliwiające, na podstawie decyzji pracownika, przekazanie środków zgromadzonych w TFR do wybranego schematu emerytalnego zawodowego lub indywidualnego. Wprowadzono także zakaz utrzymywania TFR w zakładach, które zatrudniają ponad 50 osób. Pracodawcy w takich zakładach zostali zobowiązani do przekazywania składki emerytalnej do wybranych funduszy zawodowych. W październiku 2007 roku zmieniono zasady podwyższania minimalnego wieku przejścia na emeryturę, określając go na 58 lat w roku 2008 i podnosząc go stopniowo do poziomu 60 lat w roku 2011. Ponadto podwyższono minimalny wymagany staż w systemie dla otrzymania wcześniejszej emerytury z 35 na 36 lat (*Italian govt okays retirement plans*, 2007).

3. Stan obecny systemu emerytalnego we Włoszech – na 1 lutego 2008 roku

Włoski system emerytalny zawiera w sobie cztery zasadnicze elementy (Schludi, 2005, s. 109): A) generalny schemat dla pracowników najemnych, B) schemat dla osób samozatrudniających się, C) schemat dla urzędników

publicznych i D) schematy dla wybranych grup zawodowych. Ponadto funkcjonuje tzw. czek socjalny (*assegno sociale*) dla wszystkich osób, które ukończyły 65 lat, a nie mają wystarczających środków do życia ze schematów emerytalnych²⁵.

A. Generalny schemat dla pracowników najemnych (*Assicurazione Generale Obbligatoria* AGO) składa się z trzech filarów: 1) obowiązkowego systemu państwowego, stanowiącego I filar emerytalny, 2) systemu zakładowych i otwartych funduszy emerytalnych, które stanowią II filar i 3) indywidualnych planów emerytalnych, stanowiących III filar. Emerytury wypłacane są 13 razy w roku z dodatkową wypłatą w grudniu (*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 173*).

Obowiązkowy system państwowy składa się z dwóch zasadniczych elementów, wynikających ze zmian przepisów prawnych w czasie: a) systemu sprzed 1993 roku oraz b) nowego systemu emerytalnego. W systemie uczestniczą osoby, które w dniu 31 grudnia 1995 roku miały co najmniej 18 lat stażu pracy (*The Handbook of Western European Pension Politics, 2007, s. 880*). Pracownicy, którzy w dniu 31 grudnia 1995 roku mieli mniej niż 18 lat stażu pracy, uczestniczą w starym i w nowym systemie proporcjonalnie do stażu pracy przed i po tej dacie (*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries, 2006, s. 53*). Nadzór nad wypłatami z I filara sprawuje Komórka Oceny Wydatków na Ubezpieczenia Społeczne (*Nucleo di Valutazione della Spesa Previdenziale NVSP*) funkcjonująca w strukturze Ministerstwa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (*Ministero del Lavoro e delle Previdenza Sociale*)²⁶.

W systemie sprzed 1993 roku obowiązuje zasada *defined benefit*, a wiek emerytalny wynosi 65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet. Dla otrzymania pełnej emerytury (*pensioni di vecchiaia*) wymagany jest okres 40 lat uczestnictwa w systemie, a minimalny dla otrzymania emerytury okres wynosi 20 lat uczestnictwa w systemie emerytalnym. Możliwe jest przejście na wcześniejszą emeryturę (*pensioni di anzianita*) bez względu na wiek w przypadku posiadania stażu 40 lat pracy. Możliwe jest przejście na wcześniejszą emeryturę w wieku 60 lat dla mężczyzn i 58 lat w przypadku kobiet, pod warunkiem posiadania 36 lat stażu w systemie (*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries, 2006, s. 53*). Istnieje możliwość odroczenia przejścia na emeryturę o 5 lat. Składka emerytalna wynosi 32,7% wynagrodzenia brutto z czego 23,81% płaci pracodawca, a 8,89% pracownik (Żukowski, 2006, s. 118). Wartość emerytury zależy od liczby lat składkowych oraz od średniej zarobków z ostatnich 10 lat. Za każdy rok składkowy emerytura stanowi 2,00% przy poziomie zarobków do poziomu 36.093 € rocznie. Przy wyższych poziomach zarobków wartość każdego roku stopniowo obniża się, aż do poziomu 0,9% za każdy rok składkowy od poziomu dochodów przekraczających 68.577 € rocznie (Kołodziejczyk, 2004, s. 334). A zatem przy najniższych poziomach dochodu stopa zastąpienia w przypadku

pełnej emerytury po 40 latach zatrudnienia wynosi 80%. W schemacie funkcjonuje emerytura minimalna²⁷. Emerytury waloryzowane są indeksem wzrostu kosztów utrzymania. Wpłaty emerytur podlegają opodatkowaniu (Whitehouse, 2007, s. 87). System powinien wygasnąć w zakresie opłacania składek w roku 2035.

Nowy system emerytalny funkcjonuje w oparciu o zasadę *defined contribution*, z indywidualną ewidencją składek (NDC), a wiek emerytalny jest elastyczny w przedziale od 58²⁸ do 65 lat dla obydwu płci (Holzmann, MacKellar, Rutkowski, 2003, s. 33). Wymagany dla otrzymania emerytury minimalny okres uczestnictwa w systemie emerytalnym to 5 lat, przy czym, przy przejściu na emeryturę wcześniej niż w wieku 65 w przypadku mężczyzn i wcześniej niż w wieku 60 w przypadku kobiet, wymaga się stażu 36 lat. W przypadku pracowników najemnych składka emerytalna wynosi 33,0% i opłacana jest w przedziale dochodów od 9.226 € do 88.669 € rocznie²⁹. Obowiązuje zasada, że 73% wartości składki odprowadza pracodawca, a pozostałe 27% pracownik (Gronchi, Nisticò, 2006, s. 502). Zgromadzone zasoby są waloryzowane kroczącym indeksem średniego poziomu wzrostu PKB z ostatnich 5 lat (Marano, Sestito, 2005, s. 147). Emerytura wyliczana jest poprzez podzielenie wartości zgromadzonych składek przez aktuarialnie wyliczoną liczbę lat życia na emeryturze. Osoby, które weszły na rynek pracy po 31 grudnia 1995 roku nie mają gwarancji minimalnej emerytury. Emerytury waloryzowane są indeksem wzrostu kosztów utrzymania. Wpłaty emerytur podlegają opodatkowaniu.

System zakładowych i otwartych funduszy emerytalnych zawiera cztery elementy: a) zakładowe fundusze emerytalne powstałe przed rokiem 1993, b) fundusze zakładowe TRF, c) fundusze zakładowe dla urzędników publicznych (*Indennità di buonuscita*) i d) zakładowe i branżowe fundusze emerytalne otwarte.

Zakładowe fundusze emerytalne powstałe przed rokiem 1993 funkcjonują na podstawie porozumień między pracodawcami a pracodawcami o gromadzeniu środków na emerytury. Zasady funkcjonowania każdego z takich porozumień regulowane są indywidualnie, bez zachęt o charakterze fiskalnym. Na rynku obecnych było 510 tego typu funduszy (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 419).

Obowiązkowy system zakładowy (TRF) funkcjonuje jako zapisy księgowo w księgach pracodawcy, jedynie w zakładach, które zatrudniają do 50 osób. Składka na ten system wynosi 6,91% wynagrodzenia. Świadczenie jest obliczane jako 1/13,5 rocznych zarobków za każdy rok zatrudnienia (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 417). Do zgromadzonych zasobów dopisuje się roczne odsetki w wysokości 1,5% plus 0,75 wskaźnika wzrostu inflacji (Marano, Sestito, 2005, s. 145). Wpłata środków zgromadzonych w schemacie występuje każdorazowo przy odejściu pracownika z pracy, zarówno w sytuacji zmiany pracy, jak i w przypadku osiągnięcia przez niego wieku emerytalnego.

System obejmuje około 11% populacji osób zatrudnionych (*Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2007. Social Inclusion, Pensions, Healthcare and Long Term Care*, 2007, s. 260).

Zakładowe fundusze emerytalne dla urzędników publicznych (*Indennità di buonuscita*) działają w sektorze publicznym na takich samych zasadach, jak TFR w sektorze prywatnym.

Otwarte zakładowe lub branżowe plany emerytalne funkcjonują jako instytucje zewnętrzne wobec pracodawcy, którym powierzono zarządzanie zgromadzonymi środkami. Wpłaty na te fundusze są obowiązkowe dla pracodawców, zatrudniających powyżej 50 pracowników. Mogą być to fundusze emerytalne zamknięte, czyli zarządzane przez partnerów społecznych, albo otwarte, zarządzane przez zewnętrzne instytucje finansowe (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 419), takie jak banki, zakłady ubezpieczeń lub firmy zarządzające aktywami (*asset management*). Funkcjonuje także jeden fundusz (*FondInps*) zarządzany przez INPS. Na rynku było obecnych 132 fundusze, z czego w towarzystwie MEFOP skupionych jest 40 funduszy emerytalnych³⁰. W planach uczestniczy ponad 4,2 mln osób (Neilan, 2008). Nadzór nad funduszami sprawuje Komisja Nadzoru nad Funduszami Emerytalnymi (COVIP). Wpłaty emerytur podlegają opodatkowaniu, przy czym opodatkowaniu podlega jedynie 87,5% wartości emerytury (Whitehouse, 2007, s. 87).

Indywidualne plany emerytalne (PIP) funkcjonują w zakładach ubezpieczeń na życie. Są całkowicie dobrowolne i przekazywanie środków do tych planów odbywa się na podstawie indywidualnych decyzji uczestników. Wpłaty emerytur podlegają opodatkowaniu, przy czym opodatkowaniu podlega jedynie 60% wartości emerytury (Whitehouse, 2007, s. 87).

B. Schemat dla osób samozatrudniających się dotyczy następujących grup zawodowych: 1) rzemieślników, 2) sklepikarzy, 3) rolników i 4) wolnych zawodów. Schemat bazuje na aktuarialnej rewaloryzacji opłacanych składek. Wiek emerytalny wynosi 65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet, a minimalny okres opłacania składek wymagany do otrzymania emerytury to 15 lat. W przypadku rzemieślników i sklepikarzy składka emerytalna opłacana jest w przedziale dochodów od 13.598 € do 66.805 € rocznie i wynosi dla rzemieślników od 16,50% do 20,50% dochodów, w zależności od wybranego okresu opłacania składki i poziomu dochodów³¹, a dla sklepikarzy od 16,59% do 20,59%, także w zależności od wybranego okresu opłacania składki i poziomu dochodów³². W przypadku rolników składka wynosi od 12,80% do 20,30% dochodów, w zależności od wybranego okresu opłacania składki i poziomu dochodów³³. W przypadku wolnych zawodów składka emerytalna wynosi 24,72% i jest płacona do poziomu 87.187 € rocznie³⁴. Schematem zarządza INPS poprzez zarządy dedykowane poszczególnym grupom zawodowym (*The Handbook of Western European Pension Politics*, 2007, s. 880): Zarząd Rzemieślników (*Gestione degli artigiani*), Zarząd Uczestników

Działalności Handlowej (*Gestione degli esercenti attività commerciali*) oraz Zarząd Rolników Bezpośrednich, Dzierżawców i Dzierżawiących (*Gestione coltivatori diretti, mezzadri e coloni*).

C. Schemat dla urzędników publicznych oferuje pełną emeryturę na poziomie 80% zarobków po przepracowaniu 40³⁵ lat jako urzędnik państwowy (Schludi, 2005, s. 110). W schemacie występuje składka emerytalna na poziomie 7% wynagrodzenia. Wiek emerytalny to 65 lat. Po 35 latach służby możliwe jest przejście na wcześniejszą emeryturę w wieku 60 lat³⁶. Schematem zarządza INPDAP (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 418).

D. Schematy dla wybranych grup zawodowych dotyczą pracowników wymiaru sprawiedliwości, lekarzy i nauczycieli (Ferrera, Jessoula, 2007, s. 418).

4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym Włoch

Głównym problemem włoskiego systemu emerytalnego jest brak konsekwencji we wdrażaniu reformy systemowej. Ograniczenie jej działania do zasobów gromadzonych od 1 stycznia 1996 roku powoduje długotrwałe obciążenie finansów publicznych wydatkami emerytalnymi. Szczególnie istotne jest to we Włoszech, jako kraju o niekorzystnej sytuacji demograficznej. Przewiduje się, że w roku 2030 stosunek liczby osób w wieku emerytalnym do liczby osób pracujących wyniesie 48% (Franco, 2002, s. 211), a wydatki na emerytury osiągną poziom 15-16% PKB (Holzmann, MacKellar, Rutkowski, 2003, s. 33). W roku 2040 stosunek liczby osób w wieku ponad 65 lat do liczby osób w wieku 15-64 lata ma wynieść 60,1% (Franco, Santor, 2006, s. 467). Kolejnym problemem jest niski poziom wieku emerytalnego. W roku 2013 przejście na wcześniejszą emeryturę dla mężczyzn będzie możliwe w wieku 61 lat, ale w przypadku kobiet wiek 58 lat będzie zachowany aż do roku 2015, pod warunkiem posiadania 36 lat stażu w systemie (*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 53).

Podsumowanie

Włoski system emerytalny podlegał w ostatnich latach znaczącym przeobrażeniom. Za najważniejsze należy uznać reformę z roku 1995, wzorowaną na szwedzkiej legislacji z roku 1994, która wprowadziła rozwiązanie typu NDC w I filarze. Włochy stały się jednocześnie pierwszym krajem na świecie, w którym system NDC został wdrożony³⁷. Późniejsze zmiany w I filarze mają już charakter parametryczny i nadal stanowi on zasadniczy element włoskiego systemu emerytalnego. Jednocześnie w ostatnich latach dynamicznie rozwija się II filar emerytalny, w postaci schematów zawodowych, chociaż zaległości i zaniechania w tym zakresie sięgają dziesiątek lat.

W porównaniach międzynarodowych warto wyróżnić pionierskie w skali świata wprowadzenie we Włoszech systemu typu NDC w I filarze.

¹ W chwili przygotowania niniejszego artykułu opublikowane już były artykuły o systemach emerytalnych Belgii, Bułgarii, Cypru, Estonii, Grecji i Hiszpanii. Ponadto autor przekazał do druku w różnych wydawnictwach artykuły o systemach emerytalnych: Austrii, Czech, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Irlandii, Litwy, Luksemburga, Łotwy, Malty, Niemiec, Polski, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Węgier i Wielkiej Brytanii. Zainteresowanym autor udzieli wszelkich informacji w tym zakresie pod adresem poczty elektronicznej poteraj@neostrada.pl.

² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/it.html>, dostęp 11 lutego 2008.

³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/it.html>, dostęp 11 lutego 2008 oraz (*Wielka Encyklopedia PWN*, 2005, t. 29, s. 421-427).

⁴ Używając jednak tytułu królów Sycylii.

⁵ Stało się to na rok przed urodzeniem na tej wyspie Napoleona Bonaparte.

⁶ W skład armii Republiki Cisałpińskiej weszły Legiony Polskie pod dowództwem generała Henryka Dąbrowskiego.

⁷ Na mocy traktatu z Ucialli w roku 1890 Erytrea stała się kolonią włoską, jednak traktat ten utracił moc po przegranej bitwie pod Aduą, gdzie 1 marca 1896 żołnierze cesarza Etiopii Sahle Marjam rozbili włoski korpus inwazyjny, kładąc tym samym kres planowi uczynienia z wysuniętego w kierunku Arabii cypla Afryki kolonii włoskiej. W latach 1905–1941 istniała kolonia włoska w Afryce pod nazwą Somali Włoskie. Po zajęciu przez Włochy Etiopii w latach 1935–36, Somali Włoskie zostało wraz z nią oraz Erytreą połączone w jedno terytorium - Włoską Afrykę Wschodnią, która istniała do roku 1941, kiedy to niepodległość odzyskała Etiopia. W latach 1941-1952 Erytreą zarządzali Brytyjczycy. W latach 1950-60 Somali Włoskie zostało ponownie przekazane pod administrację włoską jako terytorium powiernicze ONZ, po czym połączono je z Somali Brytyjskim w niepodległą republikę Somalii.

⁸ W latach 1950–1960 sprawowały jednak mandat ONZ nad byłym Somali Włoskim.

⁹ Włoskie liry (ITL) zostały zamienione na euro (EUR) po kursie 1.936,27 ITL za 1 EUR. Porównaj: <http://www.ecb.int/bc/intro/html/index.pl.html#fix>, dostęp 12 lutego 2008.

¹⁰ <http://www.inps.it/home/default.asp?iIDLlink=2>, dostęp 12 lutego 2008.

¹¹ Obowiązkowość schematu zwiększyła liczbę optujących składki z 0,7 mln do ponad 12,0 mln osób. Porównaj: (Kołodziejczyk, 2004, s. 326).

¹² <http://www.inps.it/home/default.asp?iIDLlink=2>, dostęp 12 lutego 2008.

¹³ <http://www.unina.it/personale/pensioni/indennitaBuonuscita.jsp>, dostęp 14 lutego 2008.

¹⁴ *Della legge 23 ottobre 1992, n. 421* oraz *Il decreto legislativo n. 503 del 30 dicembre 1992*.

¹⁵ W przypadku urzędników publicznych wcześniej przy ustalaniu wysokości emerytury brana była pod uwagę jedynie wysokość ostatniego wynagrodzenia.

¹⁶ *Il decreto legislativo n. 124 del 21.04.1993*.

¹⁷ *L. 8 agosto 1995, n. 335 (1). Riforma del sistema pensionistico obbligatorio e complementare*.

¹⁸ Na podstawie prawa z roku 1993: *Il decreto legislativo n. 124 del 21.04.1993*.

¹⁹ <http://www.covip.it/homepage.htm>, dostęp 16 lutego 2008.

²⁰ *Legge 27 dicembre 1997, n. 449 Misure per la stabilizzazione della finanza pubblica*.

²¹ Był to fundusz branży farmaceutycznej o skrócie nazwy FONCHIM i pełnej nazwie: *Associazione Fondo Pensione Complementare a Capitalizzazione per i Lavoratori dell'industria Chimica e Farmaceutica e dei Settori Affini*. Porównaj: <http://www.covip.it/ALBO.ASP>, dostęp 16 lutego 2008.

²² <http://www.mefop.it/chisiamo.php?page=1>, dostęp 16 lutego 2008.

²³ *Legge n. 243/2004 di riforma del sistema pensionistico*.

²⁴ <http://www.inps.it/home/default.asp?iIDLlink=2>, dostęp 12 lutego 2008.

²⁵ W roku 2004 jej wartość wynosiła 367 € miesięcznie. Porównaj: (*The Handbook of Western European Pension Politics*, 2007, s. 881).

²⁶ <http://www.lavoro.gov.it/Lavoro/md/AreeTematiche/previdenza/Uffici/nucleovalutazione.htm> ,
dostęp 13 lutego 2008.

²⁷ W roku 2006 w przypadku osób w wieku powyżej 70 lat wynosiła ona 7.069 € rocznie.
Porównaj: (*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*,
2006, s. 53).

²⁸ W przypadku mężczyzn samozatrudniających się minimalny wiek przejścia na emeryturę to 59
lat.

²⁹ <http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4726%3B4727%3B&lastMenu=4727&iMenu=1&iNodo=4727&Item=4778> ,
dostęp 12 lutego 2008.

³⁰ <http://www.mefop.it/fondi.php> ,
dostęp 16 lutego 2008.

³¹ <http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4726%3B4728%3B&lastMenu=4728&iMenu=1&iNodo=4728&Item=4778> ,
dostęp 12 lutego 2008.

³² <http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4728%3B4729%3B&lastMenu=4729&iMenu=1&iNodo=4729&Item=4780> ,
dostęp 12 lutego 2008.

³³ <http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4730%3B4731%3B&lastMenu=4731&iMenu=1&iNodo=4731&Item=4782> ,
dostęp 12 lutego 2008.

³⁴ <http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4729%3B4730%3B&lastMenu=4730&iMenu=1&iNodo=4730&Item=4781> ,
dostęp 12 lutego 2008.

³⁵ <http://www.inpdap.gov.it/webinternet/PrevObbligatoria/RequisitiAccessoAnzianita.asp> ,
dostęp 14 lutego 2008.

³⁶ W roku 2010 przejście na wcześniejszą emeryturę będzie możliwe w wieku 61 lat, a od roku 2014 osiągnie docelowy poziom 62 lat. Porównaj:
<http://www.inpdap.gov.it/webinternet/PrevObbligatoria/RequisitiAccessoAnzianita.asp> ,
dostęp 14 lutego 2008.

³⁷ Mimo wcześniej od Włochów przeprowadzonej procedury legislacyjnej Szwedzi swój system NDC wdrożyli dopiero w roku 1999.

Literatura

Belloni M., Borella M., Fornero E. (2005) *Retirement choices of older workers in Italy w: Pension Systems: Beyond Mandatory Retirement* (2005), edited by Elsa Fornero and Paolo Sestito, Edward Elgar Publishing Limited; Cheltenham, UK, s. 185-224;

Brugiavini A., Peracchi F. (2004), *Micro-Modeling of Retirement Behavior in Italy w: Social Security Programs and Retirement around the World. Micro-Estimation* (2004), Edited by Jonathan Gruber and David A. Wise, The University of Chicago Press, Chicago and London, s. 345-398;

Ferrera M., Jessoula M. (2007), *Italy: A Narrow Gate for Path-Shift w: The Handbook of Western European Pension Politics* (2007), Edited by Ellen M. Immergut, Karen M. Anderson & Isabelle Schulze, Oxford University Press, New York, s. 396-453;

Franco D. (2002), *Italy: A Never-Ending Pension Reform w: Social Security Pension Reform in Europe* (2002), Edited by Martin Feldstein and Horst Siebert, The University of Chicago Press, Chicago and London, s. 211-261;

Franco D., Sartor N. (2006), *NDCs in Italy: Unsatisfactory Present, Uncertain Future* w: *Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes* (2006), edited by Robert Holzmann and Edward Palmer, The World Bank, Washington, D.C., s. 467-492;

Gronchi S., Nisticò S. (2006), *Implementing the NDC Theoretical Model: A Comparison of Italy and Sweden* w: *Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes* (2006), edited by Robert Holzmann and Edward Palmer, The World Bank, Washington, D.C., s. 493-515;

Holzmann R., MacKellar L., Rutkowski M. (2003), *Accelerating the European Pension Reform Agenda: Need, Progress, and Conceptual Underpinnings* w: *Pension Reform in Europe: Process and Progress* (2003), Edited by Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C., s. 1-45;

Italian govt okays retirement plans (2007), artykuł z 13 października 2007, dostęp pod adresem: http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=178116&version=1&temp_late_id=39&parent_id=21, dostęp 15 lutego 2008;

Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2007. Social Inclusion, Pensions, Healthcare and Long Term Care (2007), European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit E2, Manuscript completed in March 2007, Luxemburg;

Kołodziejczyk K. (2004), *System emerytalny we Włoszech*, w: *Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, (2004) pod redakcją Tadeusza Szumlicza Macieja Żukowskiego, TWIGGER, Warszawa, s. 325-340;

Marano A., Sestito P. (2005) *Retirement age rules and pension reforms in Italy* w: *Pension Systems: Beyond Mandatory Retirement* (2005), edited by Elsa Fornero and Paolo Sestito, Edward Elgar Publishing Limited; Cheltenham, UK, s. 144-184;

Neilan Ch. (2008), *Covip seeks clarity for pensions members*, artykuł z 14 lutego 2008, dostęp pod adresem: http://www.ipe.com/news/Covip_seeks_clarity_for_pensions_members_27141.php, dostęp 16 lutego 2008;

Ottawa B. (2007), *One in five chose pension fund for TFR*, artykuł z 6 sierpnia 2007, dostęp pod adresem: http://www.ipe.com/news/One_in_five_chose_pension_fund_for_TFR_22897.php, dostęp 16 lutego 2008;

Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes (2006), edited by Robert Holzmann and Edward Palmer, The World Bank, Washington, D.C.;

Pension Reform in Europe: Process and Progress (2003), Edited by Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C.;

Pension Systems: Beyond Mandatory Retirement (2005), edited by Elsa Fornero and Paolo Sestito, Edward Elgar Publishing Limited; Cheltenham, UK;

Schludi M., (2005) *The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden*, Amsterdam University Press - Changing Welfare States Series, Amsterdam;

Social Security Pension Reform in Europe (2002), Edited by Martin Feldstein and Horst Siebert, The University of Chicago Press, Chicago and London;

Social Security Programs and Retirement around the World. Micro-Estimation (2004), Edited by Jonathan Gruber and David A. Wise, The University of Chicago Press, Chicago and London;

Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006 (2006), Social Security Administration Office of Policy Office of Research, Evaluation, and Statistics, SSA Publication No. 13-11801, September 2006, Washington, DC;

Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries (2006), Commission Staff Working Document dostępny pod adresem:

http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2006/sec_2006_3_04_annex_en.pdf ;

Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej, (2004) pod redakcją Tadeusza Szumlicza Macieja Żukowskiego, TWIGGER, Warszawa;

The Handbook of Western European Pension Politics (2007), Edited by Ellen M. Immergut, Karen M. Anderson & Isabelle Schulze, Oxford University Press, New York;

Whitehouse E. (2007), *Pensions Panorama. Retirement-Income Systems in 53 Countries*, The World Bank, Washington, D.C.;

Wielka Encyklopedia PWN (2005), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, t. 29;

Żukowski M. (2006), *Reformy emerytalne w Europie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań;

<http://www.covip.it/homepage.htm> , dostęp 16 lutego 2008;

<http://www.covip.it/ALBO.ASP> , dostęp 16 lutego 2008;

<http://www.ecb.int/bc/intro/html/index.pl.html#fix> , dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inpdap.gov.it/webinternet/PrevObbligatoria/RequisitiAccessoAnzianita.asp> , dostęp 14 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?iDLink=2> , dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4726%3B4727%3B&lastMenu=4727&iMenu=1&iNodo=4727&Item=4778> , dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4726%3B4728%3B&lastMenu=4728&iMenu=1&iNodo=4728&Item=4778> , dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4728%3B4729%3B&lastMenu=4729&iMenu=1&iNodo=4729&Item=4780> , dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4729%3B4730%3B&lastMenu=4730&iMenu=1&iNodo=4730&Item=4781>, dostęp 12 lutego 2008;

<http://www.inps.it/home/default.asp?sID=%3B0%3B4725%3B4730%3B4731%3B&lastMenu=4731&iMenu=1&iNodo=4731&Item=4782> , dostęp 12 lutego 2008;

http://www.lavoro.gov.it/Lavoro/md/AreeTematiche/previdenza/Uffici/nucl_eovalutazione.htm , dostęp 13 lutego 2008;

<http://www.mefop.it/chisiamo.php?page=1> , dostęp 16 lutego 2008;

<http://www.mefop.it/fondi.php> , dostęp 16 lutego 2008;

<http://www.unina.it/personale/pensioni/indennitaBuonuscita.jsp> , dostęp 14 lutego 2008;

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/it.html> , dostęp 11 lutego 2008.

PENSION SYSTEMS IN EUROPE – ITALY

Summary: The article presents an insight into the old age pension system in Italy. The introduction is followed by four topic paragraphs: 1. the general information about the country, 2. the historical development of its pension system, 3. the present situation, and 4. challenges and foreseen changes. There, the author's goal was to present both past and present solutions employed by the Italian's pension system, in search for ideas worth consideration in international comparisons. In the summary, the author highlights as a particular Italian approach, on the background of other countries, pioneer in the world introduction in the 1st pillar the NDC system.

Key words: old age pension system, Italy, retirement, pension reforms